50 ANNIVERSARY 1955-2005

DEN NORSKE ATLANTERHAVS KOMITE

THE NORWEGIAN ATLANTIC COMMITTEE

5-2005

Jahn Otto Johansen

Det tyske eksperiment

Sikkerhetspolitisk Bibliotek **5-2005**

Sikkerhetspolitisk Bibliotek

Innhold

Sikkerhetspolitisk Bibliotek Nr. 5-2005

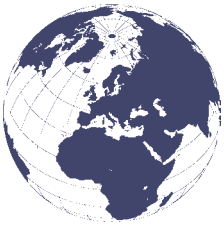

3 Hitlers velferdsstat
4 Tverrpolitisk enighet om velferd
5 Gjenforeningens pris
5 Globaliseringens utfordringer
6 Slutt på arbeidsfreden
7 Jakten på skattesnytere
7 Offentlig fattigdom
9 "De fete år er forbi!"
11 Filmer om Hitler og hans tid
11 Populister og nynazister
13 Filmen "Undergangen"
13 Skal tyskerne aldri bli ferdig med sin fortid?
14 Historien skal ikke leses baklengs
14 Tyskernes eget oppgjør med nazitiden
15 Stolt av å være tysk?
16 Heimat-følelsen er sterk
16 Sangen ble borte
17 Historikerstriden før og nå
17 Ingen "sluttstrek"
18 USA-kritikk ikke antisemittisme
18 Oppgjør med fortiden
19 Flyktningskipet "Gustloff"s tragedie
20 Tyske siviles lidelser frem i lyset
20 Da Tyskland mistet sin pasifistiske dyd
21 Østflyktningene
22 Tyske nasjonale interesser
22 Tyskland ikke lenger melkeku for de andre
23 Tysklands vår viktigste støtte i EU
24 Norsk Tysklandsstrategi
24 Laber medieintesesse

Utgitt av: Den norske Atlanterhavskomité
Redaktør: Camilla Ahm Nicklasson
Trykket av: Hegland Trykkeri AS, Flekkefjord
ISSN: 0802-6602

For mer informasjon, besøk våre internettsider: www.atlanterhavskomiteen.no

Det tyske eksperiment

Den tyske velferdsstat

Jahn Otto Johansen

"Die fetten Jahre sind vorbei!"
"De fete årene er forbi!"

Det er tittelen på en film som opptar mange tyskere og som etter min mening sier mye om den situasjon Tyskland nå er oppe i: Etter hyggelige, bekymringsløse årtier med først Marshallhjelp og deretter Ludwig Erhards "Wirtschaftswunder" (Økonomiske mirakel) har tyskerne våknet opp til en hverdag der de må stramme inn livremmen. Og det er ikke enkelt i et land som fra den vest-tyske perioden, altså inn til gjenforeningen i 1990, var Europas mest generøse velferdsstat. Pensjonene var tilfredsstillende, sykekassene fungerte og ledighetstrygden rakk godt til de relativt få som var arbeidsløse. Tyskerne hadde fri tannlegebehandling og de kunne fritt ta ut de briller de ønsket, også dyr innfatning. Sykehusene hadde det beste teknologiske utstyr som var å oppdrive og var bemannet med høyt kvalifiserte leger og helsepersonell. Sykehusopphold varte lenger enn normalt ellers i Europa, og medisinforbruket var høyt og kostbart. Dessuten hadde tyskerne med jevne mellomrom krav på kuropphold, uansett om du var direktør eller industriarbeider. Den tyske velferdsstat var ikke noe nytt som ble oppfunnet av vesttyske politikere, ei heller var Einar Gerhardsen velferdsstatens far som mange nordmenn tror. Det var Fürst Otto von Bismarck som opprettet velferdsstaten i siste halvdel av 1800-tallet, og han gjorde det for å gjøre industriarbeiderne tilfredse og dermed få dem til ikke å stemme på sosialdemokratene.

Hitlers velferdsstat

Velferdsstaten overlevde trass i store kriser Weimarrepublikken, og den fungerte under Hitler for dem som var ariske av blodet. Jøder, sigøynere

og slavearbeidere nøt selvsagt ikke godt av velferdstilbudene. Noen historikere mener at den nazistiske velferdsstat bygget på de store rikdommer som ble ranet fra jødene. Götz Aly dokumenterer i sin nye bok "Hitlers Volksstaat. Raub, Rassenkrieg und nationaler Sozialismus" (Frankfurt am Main 2005) hvordan nazistene kjøpte seg folkets lojalitet ved et sosialt omfordelingsprogram der røveri av kapital, eiendommer og bedrifter som tilhørte de myrdede og de beseirede var grunnlaget. Hitler forstod at massenes lojalitet forutsatte at de følte de hadde en viss sosial sikkerhet. Den ga hans velferdsstat dem. Götz Aly har gått igjennom det statistiske materiale fra Hitler-Tyskland og stiller opp et økonomisk regnskap for Holocaust. Forfølgelsen først og fremst av jødene, men også av andre settes inn i et statsbudsjettaktig perspektiv. Konklusjonen blir at det ikke bare var rent rasehat, men også økonomisk grådighet og statens behov for blant annet å opprette velferdsstaten, som motiverte massemyrderiene. Til tross for store rustningsutgifter og krigsødeleggelser lyktes det regimet å holde vesentlige deler av den tradisjonelle tyske velferdsstat intakt. Under største delen av krigen slapp tyskerne å sulte, selv om de måtte tåle mange forsakelser. Ifølge Götz Aly nøt 95 prosent av tyskerne under krigen godt av den nazistiske utplyndring av jødene og i de okkuperte land. Dermed ble nasjonalsosialismen ikke noe undertrykkende terrorsystem for tyskere flest, men slik forfatteren formulerer det, "et bekvemmelighetsdiktatur med sosial varme". Ikke bare ved fronten, men også hjemme ble det sørget for så pass jevne forsyninger at Hitler-Tyskland aldri opplevde hungerstreiker slik som Keiser-Tyskland og i Tsar-Russland gjorde og som heller ikke var ukjent i andre land i krisetider. Ja, mange av soldathustruene hadde mer å rutte med enn før krigen, og minstepensjonistene fikk bedret sine kår. Den sistnevnte påvisning har særlig østtyske pensjonister reagert på, siden de er misfornøyd med sine pensjoner som er lavere enn de vesttyskerne får. Under krigen nøt tyskere flest godt av støtteordninger og tilskudd som innbyggerne i andre europeiske land, også det frie England, bare kunne drømme om.

Tverrpolitisk enighet om velferd

Jeg vil ikke trekke sammenhengen mellom velferdsstaten og nazismen for langt, men man kan snu på det og hevde at for demokratiets fremtid er en viss grad av velferd nødvendig. Demokratiet trives ikke i samfunn

preget av stor sosial nød og skrikende ulikhet. Dette mente i hvert fall de vesttyske etterkrigspolitikere, ikke bare sosialdemokratene, men i like stor grad kristelig-demokratene. Både SPD og CDU/CSU er store folkepartier som bygger på velferdsstaten og sosial omfordeling, selv om de strides om hvordan velferdsstaten kan og bør slankes. CSU i Bayern har i realiteten ikke noen mindre sosial profil enn sosialdemokratene, selv om partiet på andre områder er atskillig mer konservativt. Det var en solid tysk tradisjon som vesttyske politikere med Konrad Adenauer og Ludwig Erhard førte videre og forbedret. Så innarbeidet var denne velferdsstat at vesttyskere flest mente den skulle vare til evig tid. Lenge trodde også østtyskerne på den relative velferdsstat som DDR var, riktig nok på et mye lavere nivå enn i Vest-Tyskland, men høyere enn i de andre sosialistiske land. Etter Murens fall og valutareformen svingte østtyskerne og festet lit til Helmut Kohls løfter om "blomstrende landskap". Det skulle bli deres egen velferdsstat, en velferdsstat som ikke stod noe tilbake for den vesttyske. I 1990-91 var det knapt noen som tvilte på at det ville komme til å skje. Østtyskerne ble oppslukt av Forbundsrepublikken. Det var ikke to likestilte stater som smeltet sammen i et statsforbund, men den store og rike som slukte den lille og svake med hud og hår.

Gjenforeningens pris

Og her ligger hovedforklaringen, om ikke hele forklaringen, på at tyskerne snart femten år etter gjenforeningen må finne seg i at velferdsgodene krymper inn og at de gode lønns- og arbeidstidsvilkår i det private næringsliv reduseres. Gjenforeningsprosessen har etter de aller nyeste beregninger kostet 1500 milliarder Euro, 12 750 milliarder norske kroner. Da begynner vi å nærme oss mange norske oljefond. Så stor er regningen for Tysklands gjenforening blitt. Man trenger ikke være sosialøkonom for å forstå at selv Europas rikeste land i lengden ikke kunne ta slike uttellinger uten at det fikk konsekvenser for den enkelte borgers velferd og for hele samfunnsøkonomien.

Globaliseringens utfordringer

Dertil kom utfordringer som ville ha meldt seg selv uten gjenforeningen. Globaliseringen skapte problemer for deler av tysk industri slik at arbeidsledigheten steg til tidligere ukjente høyder og har holdt seg

der. Gerhard Schröder og sosialdemokratene lovet å få ledigheten ned i under fire millioner og vant valget blant annet på dette løftet. Våren 2005 var ledigheten oppe i over 5,3 millioner, og sjefen for det statlige arbeidskontor (Bundesagentur für Arbeit), Frank-Jürgen Weise, mente det ville passere 6,5 millioner. Dette er den høyeste arbeidsledighet Tyskland har hatt på 70 år. Uten sammenligninger for øvrig er vi da oppe i tall som kan minne om tiden før Hitler kom til makten. Eldre tyskere glemmer ikke at Hitler faktisk fikk ned arbeidsledigheten ved å sette i gang store offentlige arbeidstiltak og kappruste, og ungdommer som ellers ikke vet så mye om tysk historie, har i hvert fall fått med seg dette. Og som nevnt styrket Hitler på mange måter velferdsstaten. Det glemmer heller ikke gamle tyskere, selv om de for øvrig ikke nærer nazistiske sympatier. Regnestykket blir enkelt å fatte: Jo flere arbeidsløse, desto mindre skatteinntekter og større utgifter til arbeidsledighetstrygd. Samtidig steg utgiftene til velferdsstaten generelt: Legebesøk, sykehusopphold og medisiner ble stadig dyrere, tannlegebehandling likeså og byråkratiet som skulle håndtere alle disse trygdeordninger, økte og økte. Selv med de nedskjæringer som er foretatt, blant gjennom de såkalte Harz IV-reformer, forblir den tyske velferdsstat kostbar. Borgerne må riktig nok dokumentere at de pusser tennene og går til tannlege minst en gang i året, men fortsatt får de gratis tannlegebehandling. De kan ikke lenger fritt velge de dyreste innfatninger, men briller får de likevel betalt når legen attesterer at de trenger det. Det er ingen tilfeldighet at størstedelen av yrkespolitikerne, f. eks. de som sitter i Forbundsdagen, ikke kommer fra det private næringsliv og de frie yrker, men er offentlig ansatte. Mange av dem hadde sitt arbeide i sosialetaten før de ble yrkespolitikere. Det sier seg selv at disse bremser på reformtiltak som truer deres gebet eller fratar dem privilegier.

Slutt på arbeidsfreden

I det private næringsliv har presset økt på både arbeidsgivere og arbeidstakere, særlig i de middelstore bedrifter. I den gamle Forbundsrepublikken var det en slags symbiose mellom arbeidsgivere og arbeidstakere. De fant i felleskap frem til lønnsavtaler og arbeidsordninger som begge parter så seg tjent med. Streiker var lenge uvanlig. Vest-Tyskland hadde et meget stabilt og konfliktløst arbeidsliv. Nå er ikke engang langvarige storstreiker uvanlig. Globaliseringen setter denne problematikk på spissen.

Nå truer arbeidsgiverne med å flytte arbeidsplasser, teknologi og kapital til lavkostland i Øst-Europa og til den tredje verden. Mange har allerede gjort det, i Tyskland som ellers i Vest-Europa og i Skandinavia. Hvis ikke det offentlige og arbeidstakerne jenker seg, truer arbeidsgiverne med enda mer utflagging. Det skjer også i de største konsernene som betaler langt mindre skatt enn de små og mellomstore bedrifter og som ikke er hemmet av det enorme offentlige byråkrati som de er. De helt store behøver bare komme med en antydning om at de vil flytte utenlands, og da får de det som regel som de vil. Det gjelder like meget under sosialdemokraten Gerhard Schröder som under kristelig-demokraten Helmut Kohl, selv om Schröder ved spesielle anledninger beskylder de som utflagger for ikke å være "patriotiske". I dag konkurrerer SPD, CDU-CSU, Fridemokratene og de grønne alle om å være "patriotiske", men de legger forskjellige ting i begrepet.

Jakten på skattesnytere

Schröder-regjeringen har også trappet opp jakten på skattesnytere, samtidig som den har gitt amnesti til dem som er kommet på bedre tanker og betaler sin skatt. For å komme skattesnytere til livs har myndighetene tatt i bruk et avansert datasystem som opprinnelig ble lavet for å ta terrorister som hvitvasket penger. Mange bank- og finansfolk er kritiske. Det hevder tiltakene svekker Tysklands status som økonomisk senter i Europa, men det hindrer ikke myndighetene i å gjennomføre programmet. Fra 1. juli 2005 har Tyskland dessuten støtte fra EU. Nye regler gjør det lettere å ta folk som forsøker å gjemme bort penger i banker og finansinstitusjoner i andre land. Medlemslandene og land som har avtaler med EU (blant annet gjennom EØS), skal dele informasjon om bankkontiene til dem som ikke har fast bopel i det angjeldende land. Men det er ikke bare skattesnyterne myndighetene strammer til over for. Også den vanlige tyske lønnsmottaker føler presset både fra myndighetene og fra arbeidsgiverne. Nå må de innstille seg på at det kan bli slutt med Europas lengste ferier, korteste arbeidstid og julegratialer. De må godta lengre arbeidstid til samme eller redusert lønn hvis de ikke skal risikere å miste jobben.

Offentlig fattigdom

De økonomiske og sosiale problemer har avdekket en offentlig fattigdom. De fleste kommuner er nærmest bankerott, selv hovedstaden Berlin. Det skjæres i stigende grad ned på velferdstilbud, og prisene på offentlige kommunikasjoner og andre offentlige tilbud øker. I Berlin kunne man tidligere ta med sykkel gratis på U-Bahn og S-Bahn, to kunne reise på samme månedsbillett etter kl. 20 og på fridager. Flere mennesker kunne benytte samme månedskort; den var ikke personbundet. Dette stimulerte bruk av offentlige kommunikasjoner frem for egen bil. Slik er det ikke lenger. Men det er langt mer alvorlige og følsomme tilstramningstiltak enn disse som tyskerne nå må innstille seg på. Hartz-reformene rammer for eksempel langtidsledige som lever sammen med en partner som har arbeid. De mister ikke bare den statlige finansielle understøttelse, men også den beskyttelse som den statsfinansierte syketrygd ga. Nå viser det seg at mange av dem som rammes av denne innstramning, enten glemmer eller har ikke råd til å sørge for private forsikringer. Resultatet er at over 300 000 tyskere i dag ikke har noen forsikring i det hele tatt. Reformkritikerne sier dette begynner å nærme seg amerikanske tilstander. Det er nok en overdrivelse, men det viser hvor lett mange faller utenfor hele det sosiale sikkerhetssystemet når det gjennomføres vidtrekkende reformer som skal få de offentlige utgifter ned. Barn og unge rammes også. I Vesttyskland er det nå bare tre prosent av småbarna som får plass i barnehave. Tilbudet var dårlig før, for det var ikke vanlig at kvinner med små barn hadde arbeid utenfor hjemmet i Vest-Tyskland. Og det er blitt enda dårligere. I DDR var det et godt tilbud av barnehaver og barnekrybber helt fra spebarnsalderen av, for det var nasjonaløkonomisk nødvendig å få flest mulig kvinner ut i arbeidslivet. Slik er det ikke lenger. Østtyske kvinner ble spesielt rammet av økningen i arbeidsledigheten som følge av at store deler av den tidligere DDR-industrien er lagt ned. Stadig flere faller under den offisielle fattigdomsgrensen i både Øst- og Vest-Tyskland, og kløften mellom fattig og rik øker. Som fattig gjelder EU-definisjonen, nemlig at man tjener mindre enn 60 prosent av gjennomsnittsinntekten. Det er i realiteten verre å bli definert som fattig i et tilbakeliggende land i Sentral- eller Øst-Europa enn i Tyskland eller Skandinavia. Men for en tysk familie på fire betyr det en månedlig støtte på 1550 Euro (ca 13 000 norske kroner), og det er ikke mye å rutte med. Den fattige

andel av befolkningen steg fra 12,1 prosent i 1998 til 13,5 prosent i 2002, Særlig hardt rammet er barnefamilier og utlendinger – henholdsvis 13,9 og 24 prosent under fattigdomsgrensen. Barn og ungdom under 18 år er nå den største gruppe sosialklienter. Denne økende fattigdom føles av mange ekstra vond fordi avstanden mellom fattig og rik blir stadig større og denne kontrast demonstreres daglig i massemedienes dekning av "the rich and the beautiful", som det heter på "ny-tysk". 10 prosent av Tysklands husholdninger disponerer i dag 47 prosent av formuene. Det er også en klar økning siden 1998. Mange kritikere mener at politikerne rett og slett har valgt å glemme de fattige. De fører en politikk som bare tjener middelklassen og de rike, og selv middelklassen kjenner det kalde pust av fattigdommen i nakken. Men enten man skylder på politikerne eller ikke, så er problemstillingen denne: Hvordan slanke velferdsstaten uten at den blir så tynn at den dør? Hvordan reformere velferdsstaten slik at ikke barnet kastes ut med badevannet? Den eneste gruppe som har fått det bedre, er pensjonistene, selv om mange av dem ikke vil innrømme det. Blant seniorer over 65 år sank antallet fattige fra 13,3 prosent til 11,4 prosent i den periode jeg har statistikk for, fra 1998 til 2003. Ingen annen aldersgruppe er i dag så lite avhengig av sosialhjelp som de eldre. Samtidig utgjør de eldre en stadig større og mer bevisst velgergruppe som politikerne nøler med å utfordre. De grå pantere lar høre fra seg straks politikere og byråkrater begynner å pirke bort i deres innarbeidede rettigheter. Det er nesten politisk selvmord. Barnefamilier, alenemødre og ungdom er ikke så godt organisert og slett ikke så hørbare som pensjonistene. Selv om det er mange av dem, har de ikke klart å organisere seg som effektive pressgrupper slik som pensjonistene.

"De fete år er forbi!"

Og dermed er vi tilbake til filmen jeg nevnte innledningsvis:
"Die fetten Jahre sind vorbei!". De fete årene er forbi, nå har de magre årene meldt seg for alvor, nesten som i en gammeltestamentlig skjebnefortelling. I Tyskland er ikke perspektivet bare syv år. Tyskerne må innstille seg på en enda lenger periode med forsakelser og stadig større kløft mellom fattige og rike. Det er nettopp denne høyaktuelle situasjonen filmen går inn i. Skuespilleren Daniel Bruehl skapte seg et navn med filmen "Goodbye Lenin", som handler om en østtysk kvinne som faller i

koma før Murens fall og våkner opp til en ny virkelighet hun ikke kan konfronteres med. I "Die fetten Jahre sind vorbei!" spiller han den unge venstreorienterte aktivisten Jan. Jan og hans to venner Peter og Jule bryter seg inn i riksfolks hus, ikke for å stjele, men for å skape forvirring og kaos. En familie som kommer hjem til sin luksuriøse bolig, ser at intet er borte. Men en lekeand flyter ensomt i swimmingpoolen, stolene er stablet opp til taket og stereoen står i kjøleskapet. På en lapp står det bare: "De fete år er forbi!" Andre steder etterlater de tre unge aktivister lapper med innskrift som denne: "Dere har for mye penger!" Jan er ikke så vel bevandret i politisk teori som sekstiåtterne og 1970-årenes radikale, men han og hans venner uttrykker seg på vegne av desillusjonerte ungdommer som har forstått at de ikke vil få de samme sjanser som tidligere generasjoner. Jan vil få de rike til å føle seg "shit-redde" med sine lapper og en stemme som visker til dem når de går til en bankautomat: "Du har for mye penger!" Ironien i Hans Weingarters film kommer spesielt til uttrykk i en scene der de tre unge har kidnappet en eiendomsbesitter og forretningsmann som heter Hardenberg. Hardenberg holdes fanget i en hytte der han blir stadig mer nervøs og irritabel. Han vender de unges radikale argumentasjon mot dem selv. I sine unge dager var Hardenberger en radikaler, men har altså gjort karriere i det private næringsliv som mange norske AUF-ere, SV-ere og akp-ml-ere har gjort. Denne gruppe ny-kapitalister kan ofte være mer kyniske og hårde enn de gamle borgelige kapitalister. "Barn i Indonesia arbeider som deg 13-14 timer om dagen," sier Jule, "men de tjener ikke på langt nær så mye penger". "Ja, men jeg bor jo ikke i Indonesia", svarer Hardenberg. Den tidligere ungdomsrevolusjonære, som nå tjener millioner, komme med et nostalgisk sukk: " For 30 år siden ville vi ha elsket å kidnappe en feit katt som meg. Og her sitter jeg nå. Det er da ganske morsomt!" Sett fra en filmhistorisk synsvinkel kan man som både tyske og utenlandske kulturskribenter har gjort, gjøre seg visse refleksjoner over hvordan problemfylte perioder også tidligere i Forbundsrepublikkens historie frembrakte gode filmer. Det revolusjonære 1970-tallet hadde Fassbinder, Herzog og Wenders og den såkalte Nye Tyske Kino. Denne bølge ble på 1980-tallet og et stykke inn i 1990-årene erstattet av kjedelige, romantiske komedier med erotiske komplikasjoner, utroskap og homofile og lesbiske forhold som skulle markere slutten på det heterofile ekteskapet. Varsler Weingarter en ny bølge som setter et kritisk søkelys på et velferdssamfunn som er gått i baklås?

Filmer om Hitler og hans tid

Samtidig er det kommet andre interessante filmer som tar opp sensitive sider ved nazitiden og som gjør det på en måte som har skapt heftige diskusjoner. Ofte oppleves de så vidt forskjellig at man ikke skulle tro det var den samme filmen som ble debattert. Det gjelder Hitler-filmen "Der Untergang" (Undergangen) og en film om SS-staten, oppdragelsen av en ny type ariske elitemennesker i sorte uniformer med dødningehode-merker. Jeg vil trekke frem min personlige opplevelse av "Der Untergang" og debatten omkring den. Dette sier, tror jeg, noe vesentlig om tyskernes ytterst vanskelige forhold til sin egen fortid. På den kino i Vest-Berlin der jeg så "Der Untergang", reagerte den ungdommelige del av publikum kritisk omtrent som jeg selv gjorde. Selv om Hitler i fremstillingen av de siste 12 dager i bunkersen i Berlin viser visse menneskelige sider som når han kysser Eva Braun på munnen, er vennlig og hensynsfull overfor sine sekretærer, gleder seg over Goebbels småbarn og tar et av dem på fanget og klapper en guttesoldat på kinnet, så opplevde ikke det kinopublikum jeg så filmen sammen med dette som en uskyldiggjøring av diktatoren. Hitler trer i sine raseriutbrudd snarere frem som den gale og fanatiske tyrann som ville trekke hele det tyske folk med seg i undergangen. Riktig nok har produsenten Bernd Eichinger sa at det ikke ville være realistisk å fremstille barbariet en-deminsjonalt. Ved innse at en "forførerisk person med karisma kunne ha forført både deg og meg" blir Hitler-skikkelsen etter Eichingers mening mer virkelig. For over 30 år siden reagerte historikeren Golo Mann på en murstein av en Hitler-biografi ved å uttrykke tvil om det var riktig å bruke 1000 sider på "den mest avskyelige og på samme tid mest mindreverdige person i Europas 4000-årige historie". Lengde, skrev Golo Mann, fører til "nærhet". Desto mer plass man bruker på "helten", hans opprinnelse, motivene som drev ham, hans psykologi, jo mer ville man "forstå" ham. Og derfra mente Mann det var kort vei til å "tilgi og endog beundre". Golo Manns reaksjoner må forståes på bakgrunn av en tid som lå nærmere opp til det nazistiske barbari og en generasjon tyskere som fryktet at en ny Hitler kunne oppstå.

Populister og nynazister

Dette er etter min mening ikke noen helt relevant problemstilling i dag, men det er all grunn til å være på vakt mot populister som vil utnytte

det psykologiske og sosiale vakum som er oppstått særlig i Øst-Tyskland. Der er det store, såkalte "nasjonalt befridde" områder med langtidsledig ungdom som trekker til ungdomsklubber som ble nedlagt av sparehensyn, men som nå drives av nynazister. Kanskje opp til 70-80 prosent av deres rockemusikk er av samme slaget man ellers hører i Tyskland, men resten er nazistisk gift – antisemittisme, fremmedhat og rasisme generelt. I de "najonalt frigjorte strøk" opptrer nynazistene vennlig over for gamle damer. De hjelper til med å bre tunge handleposer fra butikken, og de jager vekk langhårede, mørkhudede og en hver som kan se ut som narkoman. Det gjør at de eldre føler seg tryggere. Dermed vinner nynazistene sympati også hos de eldre. Høyrekstremistene er også politisk på offensiven i disse delstater etter at de kom så sterkt inn i landdagen i Sachsen ved siste valg. Virkelig fare på ferde blir det den dagen Tyskland får en populist av samme format som Østerrikes Jörn Haider. De vil høyreekstremistiske appeller nå atskillig lenger enn de gjør i dag, og bak høyreekstremistiske partier og politikere marsjerer nynazistene. Høyreekstremistenes store fremgang i delstatsvalgene i Sachsen er et tegn i tiden. De holdt hele tiden kontakten til nynazistene, men passet på at disse holdt seg pent i bakgrunnen slik at ikke store velgergrupper skulle bli skremt av fysisk vold. I delstatsforsamlingens møter opptrådte imidlertid høyreekstremistene fra NPD (Tysklands Nasjonaldemokratiske Parti) seg ved verbale provokasjoner, og det viste seg at de hadde sympati og støtte også utenfor sin egen partigruppe. Da 60-årsdagen for brannbombingen av Dresden og ødeleggelsen av Frauenkirche skulle markeres, utnyttet NPD og nynazistene dette til sin fordel. De hevdet at terrorbombingen av Dresden var en holocaust og fikk en viss støtte for det syn, selv om det store flertall tok avstand fra deres smakløse utnyttelse av tragedien. Tidligere har høyreekstremistiske partigrupper i tyske landdager gått i oppløsning etter en tid på grunn av intern krangel og mangl på en samlende lederskikkelse. I Sachsen ser det ut til at de skal unngå det. De er godt organisert, disiplinerte og får dessuten støtte av rike nynazister andre steder, blant annet fra Deutsche Volksunion (DVU) som kom inn i landdagen i Sachen-Anhalt, men gikk mer eller mindre i oppløsning. De rike bakgrunnsmennene i DVU bestemte seg for å satse penger på NPD i Sachsen i håp om at dette skulle stimulere høyreekstremistisk fremgang også andre steder i det tidligere DDR.

Filmen "Undergangen"

Jeg synes fremstillingen av Hitler i "Der Untergang" er ganske realistisk, i hvert fall skaper den ikke noen sympati for despoten selv om han også viser seg å ha "menneskelige" sider. Det hadde jo også Stalin uten at det gjør mannen til en mindre forferdelig tyrann. Ganz fremstiller etter min mening ikke Hitler som en forvirret og elskelig gammel tufs. Den Hitler som trer frem på filmlerretet, er en sentimental, men samtidig kaldblodig despot, en skikkelse som flommer over av forloren patos, men også har hypnotiske egenskaper, en despot som er selvdestruktiv og trekker med seg sitt folk og et helt kontinent i en apokalyptisk katastrofe. I motsetning til Golo Manns frykt opplevde ikke jeg en Hitler som man skulle ha noe som helst ønske om å tilgi eller beundre. Dette var som nevnt mitt inntrykk at de tyske ungdommer som så filmen sammen med oss, reagerte på samme måte. Men jeg må tilføye at i kinoer i Øst-Berlin har det forekommet at ungdommer, og ikke bare snauskaller, har jublet over Hitler. Likeledes er jeg blitt fortalt at tyske ungdommer har reagert med beundring, ja, nesten hengivelse på enkelte scener i SS-filmen, selv om det ikke på noen måte var tilsiktet av produceren.

Skal tyskerne aldri bli ferdig med sin fortid?

Men skal tyskerne aldri bli ferdige med sin blodige og grusomme fortid? Dette og andre spørsmål blir stilt i tyske aviser og tidskrifter, og det er også problemstillinger mine tyske venner reiser i samtaler. Dette er mennesker som er garantert like demokratiske som oss nordmenn, og de har ingen som helst sympati for nazismen og de "revisjonistiske" historikere. De spør: Er 1930- og 1940-årenes Tyskland det eneste representative for tysk historie, kultur og lynne? Er nazismen virkelig kvintessensen av det tyske? Er tyskerne kryptofascister når man skraper litt i deres demokratiske overflate? De fleste tyskere som lever i dag, ble født etter den annen verdenskrig. De er i hvert fall ikke gamle nok til å ha noe som helst ansvar for fedrenes og besteforeldrenes forbrytelser. Jeg tror ikke på forestillinger om kollektiv skyld. Den forestilling er etter min mening misvisende enten man anvender den på tyskere eller serbere, eller som under den kalde krigen, på russere. Men nye tyske generasjoner kan ikke fri seg fra det historiske ansvar deres nasjon har på grunn av Hitler-Tysklands forbrytelser. Det vil alltid henge ved som et memento. Det er viktig å slå fast dette,

og det går også igjen i den tyske debatt. Men den nye generasjon tyskere – enten de er politikere, forretningsfolk, forskere, kulturarbeidere eller rett og slett såkalte vanlige mennesker - må ha lov til å betrakte Tyskland som en normal nasjon, en nasjon blant Europas nasjoner. Det må være lov til å si at man er stolt av å være tysk, slik en franskmann uten å nøle uttrykker stolthet over sitt galliske opphav eller en nordmann er glad for å være norsk.

Historien skal ikke leses baklengs

Jeg er enig med den amerikanske historiker Steven Ozment (i "A Migthy Fortress. A new History of the German People. New York 2004) i at man kan ikke låse seg fast i forestillingen om at det nazistiske Hitler-Tyskland er det mest representative for tysk kultur og folkelig identitet. Man bør ikke henge seg opp i to århundreders preusssisk vei mot maktens tinder og det tyske keiserrikets særegenheter som hele forklaringen på Hitler-Tyskland. Historien skal ikke leses bakvendt, skriver professor Ozment, man kan ikke bare fra ett punkt, nemlig Hitler-Tyskland, lese seg bakover i historien for utelukkende å lete etter forklaringer på at det gikk som det gikk, ja, at det måtte gå som det gikk. Da blir det en evig vandring rundt en magnetisk nazistisk pol. Tysk historie, tysk kultur, tysk identitet er også noe mer og noe annet. Historien til det moderne Tyskland er ikke historien til en fremadskridende genetisk katastrofe. Historien, heller ikke den tyske, skal leses som en sort-hvitt-fremstilling.

Tyskernes eget oppgjør med nazitiden

Den konservative tyske historiker og samfunnskritiker Arnulf Baring, som man ikke på noen måte kan beskylde for å ha høyrekstremistiske sympatier, mener at tyskerne ikke bør låse seg fast i selvpisking, selvbebreidelse og tvil på seg selv som om de var genetisk forutbestemt til å være et "Täterfolk" – et folk av ugjerningsmenn. Betegnelsen "Tätervolk" impliserer at det ligger noe strukturelt forbrytersk i den tyske folkekarakter. Fra kapitulasjonen i maidagene 1945 gjennomførte seiersmaktene hver på sin måte en denazifiseringsprosess og et oppgjør med fortiden som kuliminerte i Nürnbergprosessene. Men med den kalde krigens akutte behov kappfløy amerikanere og russere om å sikre seg flest mulig av Det tredje rikes fagfolk, enten det var militære, etterretningsfolk, forskere eller byråkrater.

Både Forbundsrepublikken og DDR så etter hvert mellom fingrene med folks nazistiske fortid bare de stiltre seg lojalt til tjeneste for den nye orden. Dette skapte et "underskudd" i oppgjøret med fortiden, og det tvang frem barnas og barnebarnas oppgjør med den eldre generasjon som var aktivt med på ugjerningene eller som stilltiende hadde godtatt dem. Det var seksti-åtternes store oppgjør. Det nye og enda grundigere oppgjør med den nazistiske fortid var det altså tyskerne selv som gjennomførte, ikke seiersmaktene. Den har frem til våre dager pågått med en grundighet som Arnulf Baring mener var nødvendig, men som så ble overdrevet. Det førte til at det "Tyskland forsvant for tyskerne" – som Baring uttrykker det: "Das liegt daran, dass den Deutschen Deutschland verlorengegangen ist."

Stolt av å være tysk?

Ifølge Baring tenkte ikke tyskerne på sitt land som en person slik for eksempel de Gaulle i begynnelsen av sine erindringer omtaler Frankrike som en kongedatter som generalen viet hele sitt liv og gjerning til. Franskmennene dyrker og tilbyr sin Marianne. Bahring etterlyser et tysk fedreland som tyskerne kan være stolte av, være glade i og kan arbeide for, ja, et fedreland de vil tjene på en fornuftig måte uten at vi er tilbake i den gamle kadaverdisplin. Men fortsatt henger noe igjen av den selvutslettende holdning som en tysk forbundspresident en gang ga uttrykk for da han ble spurt om han "elsket" Tyskland. Han svarte at han elsket sin kone. Ved årtusenskiftet var det noen konservative tyske politikere som sa at de var stolte av å være tyske. Måten de sa det på, tonelaget så å si, gjorde at disse ytringer utløste en heftig debatt der nazibeskyldningene haglet. De konservative svarte med at motparten manglet patriotisme. I dag sverger hele det politiske spektrum fra CDU/CSU og FDP til De grønne og sosialdemokratene til "patriotisme", om enn med noe forskjellige innhold i ordet. Jeg er med enkelte forbehold enig med Baring i at det i lengden verken er sunt eller godt for et folk ikke å kunne være glad i sitt fedreland, ikke å kunne gi uttrykk for at de er stolte over sin egen nasjon. Et folk kan ikke i generasjoner bære på en kollektiv skyldfølelse. Nye generasjoner tyskere kan ikke til evig tid gå rundt med konstant dårlig samvittighet for hva deres forfedre gjorde seg skyldig i, selv om Tysklands historiske ansvar forblir.

Heimat-følelsen er sterk

Tyskerne er stort sett tilbakeholdne med å demonstrere høylydt at de er tyskere. Ja, en tysker poengterer ikke at han eller hun først og fremst er tysk, selv om de har et tysk pass. De forteller gjerne fra hvilken delstat de kommer og aller helst den bye, landsby eller dalføre de bor i. Det er den tyske Heimat-følelsen, som kom så illustrerende til uttrykk i fjernsynsserien av samme navn for noen år siden. Selv berlinere identifiserer seg med sin bydel – Kiez, tilsvarende village i New York City. En Kiez er langt mindre enn en Bezirk. Bezirke er de kommuner storbyen og delstaten Berlin er oppdelt i. Det er først og fremst når det er landskamper i fotball at tyskerne virkelig markerer seg lydmessig. På fotballtribunene og etter kampen kan tyskerne virkelig brøle, og jeg kan ikke si jeg helt liker de brølene. Men tyske fotballfans er dog ikke så brutale fotballpøbler som engelskmenn kan være, og England betraktes tross alt av mange nordmenn som Europas mest siviliserte nasjon.

Sangen ble borte

Det er ifølge Arnulf Baring påfallende at tyskerne ikke synger skikkelig med når nasjonalhymnen avspilles. Selv om tyskerne i like stor grad som, ja, kanskje mer enn mange andre europeiske folk har en tradisjon for å synge, ser de ikke lenger på sine "Lieder" som noe positivt for dem personlig. Musikken og sangen spiller i dag ingen sentral rolle i den tyske nasjonale og politiske bevissthet, i det Baring omtaler som "Selbstwahrnehmung"- det tyske selvbilde. Vi nordmenn glemmer ofte at svært mange av våre salmer og julesanger egentlig er tyske, ja, mange andre populære sanger også. Det er en sangskatt som både nordmenn og tyskere bør kunne ha felles glede av. Men i Tyskland er altså etter Barings og mange andres mening denne sangskatt i ferd med å bli borte i folks bevissthet. Jeg hadde en gang en opplevelse som bekrefter dette. Jeg tok noen venner fra kulturforeningen "Porsgrunnsklubben d.y." til en tradisjonell besteborgelig kneipe i Berlin, Schildkröte. Den er kjent for god tysk husmannskost og fin stemning. Etter en øl og et par glass Korn begynte forlagsmannen Truls Nordby å synge den ene tyske Lied etter den andre. Han har en god sangstemme og husket dem alle utenat – på tysk. Da kunne ikke eieren og betjeningen lenger skjule sine tårer. Noe slikt hadde de ikke opplevd på mange, mange år, sa de. Nye tyske generasjoner behersker ikke lenger denne sangskatt.

Historikerstriden før og nå

Arnulf Barings kritiske betraktninger kan etter min mening ikke tas til inntekt for de tyske revisjonistiske historikere som i den såkalte "Historikerstrid" i 1980-årene relativiserte nasjonalsosialismen og Holocaust. Ernst Nolte mente at den tyske nazisme bare i omfang, men ikke i prinsippet var forskjellig fra andre totalitære ideologer. Stalin lot jo flere mennesker myrde enn Hitler gjorde, men så hadde han da også lengre tid på det. Senere utviklet Nolte disse tanker videre da han uttrykte forståelse for Hitlers ønske om å kvitte seg med jødene, fordi Sovjetunionen angivelig ble styrt av jøder. Og det var bolsjevikiske jøder som stod bak Oktoberrevolusjonen som var en historisk ulykke både for det russiske folk og for Europa. Noltes syn er ikke så svært forskjellig fra det Aleksander Solsjenitsin gir uttrykk for i sitt tobindsverk om russerne og jødene. Solsjenitsins synspunkter er ikke bare populære blant russiske ultranasjonalister og antisemitter, men også blant enkelte tyskere. Hans to bøker om det han betrakter som "det jødiske problem" er oversatt til tysk og brukes som en bibel i høyreekstremistiske kretser.

Ingen "sluttstrek"

Slik det på 1980-tallet var liberale og radikale forfattere, filosofer og historikere som tok klart avstand fra "revisjonistene", er det stadig mange tyske kulturarbeidere og politikere som advarer mot å "hvitvaske" nazistene slik de hevder Nolte gjorde. De mener man ikke skal sette noen "sluttstrek" for debatten om skyld og ansvar for nasjonalsosialismen. Det er positivt og det er viktig at dette sies så klart. Folk som filosofen Jürgen Habermas og forfatteren Günter Grass lyser som fyrtårn i denne debatt. Men likevel ligger det i tiden en oppgitthet over at hver ny tysk generasjon på liv og død skal måtte betrakte seg som medskyldige i nazistenes forbrytelser. Jeg tror ikke det er så lett å finne en balanse mellom på den ene siden bevissthet om at en mobilisering mot "revisjonister" av typen Nolte er nødvendig og på den andre siden en "normalisering" for nye tyske generasjoner. Ja, hva er det egentlig å være "normal" på tysk? Man kan registrere en økende tysk irritasjon eller i hvert fall utålmodighet over at amerikanerne og særlig amerikanske jøder hele tiden skal holde et slags trollspeil opp for tyskerne: "Det er slik dere er, eller i hvert fall slik dere kan bli igjen dersom dere ikke passer på!"

USA-kritikk ikke antisemittisme

På tyskere flest virker det urimelig når det hevdes at kritikk av globaliseringen, av USA og av den amerikanske Irak-politikken har antisemittiske undertoner, slik det antydes i det amerikanske utenriksdepartements årsrapport fra 2003 om den globale antisemittisme: "Kritikken av USA og globaliseringen smitter over på Israel og jødene". Tyskernes motstand mot å delta i Irak-krigen eller sende soldater dit etter på har intet med antisemittisme eller anti-amerikanisme å gjøre, selv om begge fenomener finnes i visse kretser i Tyskland som ellers i Europa. At antisemittismen er på offensiven på verdensbasis, og ikke minst i Europa, er det etter min mening liten tvil om. Det dokumenterer den amerikanske rapporten på en overbevisende måte, og det bekreftes også av undersøkelser EU og andre institusjoner har gjort. Men at kritikk av George W. Bushs Irak-politikk skulle ha noe som helst med antisemittisme å gjøre er etter min oppfatning helt urimelig, slik jeg også vil fastholde at kritikk av fangemishandlingen i Abu Ghraib eller Guantanamo ikke er antisemittisme eller anti-amerikanisme. En kritisk holdning til Sharon-regjeringen og til de israelske militæres behandling av den palestinske sivilbefolkning er heller ikke antisemittisme, selv om det kan påvises anti-israelske stemninger som ifølge den amerikanske rapporten "tråkker over linjen mellom antisemittisme og en objektiv kritikk av Israel". Tyskerne er meget opptatt av at man her må nyansere og ikke generalisere. Det mener jeg også vi bør være. Men hele tiden er det nødvendig å være på jakt mot anti-semittisme, uansett hvilke forkledninger den opptrer i. Det er Tyskland seg mer bevisst enn de fleste europeiske land.

Oppgjør med fortiden

I det hele tatt er det intet land som har tatt et slikt oppgjør med sin nazistiske fortid og med massemyrderiene som Forbundsrepublikken Tyskland. I presse, i radio og på fjernsyn er Holocaust blitt eksponert i mange år. Likeledes har dette en fremtredende plass i skoleundervisningen, og kirkene minner stadig om det.. Kontrasten til Østerrike er skrikende. Der unngikk man et skikkelig oppgjør med fortiden fordi landet av seiersmaktene ble erklært som "offer", til tross for at det prosentvis var flere østerrikere enn tyskere som var kz-kommandanter og gestapister. Heller ikke de baltiske land og Tysklands krigsallierte Romania har tatt et

så klart oppgjør med sin fortid som tyskerne har gjort. Etter 1991, da de baltiske stater ble selvstendige, fikk baltere som hadde vært med i SS og som også hadde deltatt i jødemyrderier, sin tyske krigspensjon. Tyskerne holder på byråkratiske former og regler. Men den tyske regjering protesterte skarpt da forsvarsdepartementene i et par baltiske stater stilte opp med æresgarder når SS-folkene hadde sine "Alte Kameraden"-samlinger. Noe slikt ville ikke det demokratiske Tyskland ha noe av. Det må imidlertid understrekes at det var Vest-Tyskland som tok dette grundige oppgjør med fortiden, ikke DDR. Det østtyske regimet hevdet at det var vesttyskerne alene som måtte bære ansvaret for Holocaust, og det betalte ingen erstatninger til Israel eller til individuelle jøder. Dette hang sammen med propagandabildet av DDR som en totalt fredelig stat, mens Vest-Tyskland angivelig var militaristisk, imperialistisk og preget av den nazistiske arv. Derfor fikk ikke østtyske barn og ungdommer den skoleundervisning om Holocaust som vesttyskerne fikk, og det ble heller ikke innrømmet at det var nynazistiske tendenser også blant østtysk ungdom. Derfor utviklet ikke nye generasjoner østtyskere det samme imunforsvar mot nynazisme og høyreekstremisme som i Vest-Tyskland.

Flyktningskipet "Gustloff"s tragedie

Samtidig som Günter Grass i nesten hele sitt forfatterskap har vært seg bevisst oppgjøret med nazismen og tyske stormaktsdrømmer, var han den første til å bryte den revisjonistiske høyrefløyens monopol på å beskrive den tyske sivilbefolknings lidelser under den annen verdenskrig. Det skjedde i romanen "Im Krebsgang" ("I krabbegang") som omhandler flyktningeskipet Wilhelm Gustloff som senvinteren 1945 ble torpedert av en sovjetisk ubåt. Skipet gikk ned med nesten 9000 personer om bord; en langt større skipskatastrofe enn Titanic. De aller fleste var kvinner, barn og gamle mennesker. De var på flukt fra de fremrykkende sovjetiske soldater som voldtok, stjal og myrdet i en grad som den stalinistiske propaganda forsøkte å skjule. De tyske herjinger i Sovjetunionen gjorde russiske offiserer og menige motivert for hevn og ydmykelser som rammet sivile. Den britiske krigshistorikeren Antony Beevor som ble lovprist av russerne for sin bok om Stalingrad, pådro seg deres raseri for sin avslørende bok om sovjetarmeens overgrep mot sivilbefolkningen i Berlin i april-mai 1945. Denne boken ble en bestselger i Tyskland (på norsk i 2003).

Tyske siviles lidelser frem i lyset

Den tyske sivilbefolknings lidelser snakkes det nå åpent om i Tyskland i motsetning til tidligere. Den allierte bombekrigen eksponeres i fjernsyn, radio og presse, og det er kommet ut flere bøker som i tekst og bilder dokumenter hvordan bombene først og fremst rammet sivilbefolkningen uten at det knekket dens motstandsvilje (f. eks. Jörg Friedrichs "Der Brand", München 2002). Særlig den britiske luftmarskalk som gikk under navnet "Bomber-Harris" la opp til en luftkrigsstrategi som først og fremst skulle ramme den tyske sivilbefolkning. Det skjedde ikke bare ved den beryktede og militært unødvendige brannbombingen av Dresden, men foregikk over hele Tyskland i flere år. Etter dagens målestokk kunne "Bomber-Harris" antagelig ha vært tiltalt for krigsforbrytelser. Det er viktig at tyskerne omsider kan diskutere disse hendelser åpent og fritt og ikke lenger overlater dette til talsmenn for Die Vertriebene, de millioner av tyskere som ble fordrevet fra Øst-Preussen, Pommern, Schlesien og Sudetenland. Det er også viktig at innvielsen av den gjenoppbygde Frauenkirche skjedde i forsoningens tegn. Gullkorset på toppen av kirken er en gave fra Coventry som i krigens tidlige fase ble terrorbombet av tyskerne. Det har vært en utbredt oppfatning at bombingen av Dresden var en gjengjeldelse for Coventry. Forsoningsarbeidet er en viktig motgift til nynazistenes forsøk på å gjøre Frauenkirche til sitt symbol. Bombekrigen mot den tyske sivilbefolkning ble i 2002 markert ved minnehøytideligheter i nesten 200 tyske byer og landsbyer som var blitt fullstendig ødelagt av de allierte. Disse minnehøytideligheter og den massive eksponering av bombekrigen på TV gjorde tyskerne meget bevisst på at en krig først og fremst rammer sivile.

Da Tyskland mistet sin pasifistiske dyd

Derfor gikk tyskere flest mot USAs krig mot Irak. Gerhard Schröder fanget opp denne stemningsbølge og vant mot alle odds valgene i 2002. Det var nettopp fordi han med så stor styrke talte Washington midt imot. Riktig deltok Tyskland med sine bombefly i angrepet mot Jugoslavia, som var NATOs første krig og det på et territorium som lå utenfor alliansens traktatområde. Dessuten ble angrepet på Jugoslavia igangsatt uten noe vedtak i Sikkerhetsrådet. At Tyskland var med på dette etterlot dype sår i sivilbefolkningen og førte til mye kritikk også fra pensjonerte tyske militære.

I motsetning til i Norge der det tok flere år før statsminister Bondevik ville innrømme at Norge hadde vært i krig, forsøkte ikke tyske politikere og militære å skjule dette selv om Auschwitz-retorikken til utenriksminister Fischer virket malplassert og slett ikke ble godt mottatt av jødiske ofre. Kosovo-krigen og krigen mot Irak demonstrerte at tyskerne ikke hadde noen illusjoner om at det lot seg gjøre å føre en "anti-septisk" krig som ikke gikk ut over sivilbefolkningen. Tyskernes falt ikke så lett for NATO-propagandaens uttrykk "colatoral damages" (dvs tilfeldige, ikke tilsiktede skader på sivile) som vi nordmenn gjorde. Resten av Europa skal være glade for at tyskerne ikke ble militarister selv om de mistet sin pasifistiske dyd på Balkan.

Østflyktningene

Jeg nevnte Die Vertriebene – de tyske østflyktninger. De er et eksempel på hvordan tyskerne, også de som står til venstre for det politiske sentrum, nå kan tale om den tyske sivilbefolknings lidelser under og etter den annen verdenskrig. Etter krigen ble "Forbundet for de fordrevne" dannet. Det holdt til i Bayern og ble støttet av politikere først og fremst fra CSU. De holdt med store fanfarer sine årlige kongresser der de krevde erstatning for hus og eiendommer de var blitt fordrevet fra. Men formen og språket i deres krav gjorde at få ville ha noe å gjøre med dem, bortsett fra konservative bayerske politikere. Mange følte et gufs fra fortiden når disse krav ble fremsatt. Dertil var Det tredje rikes nederlag altfor totalt og den moralske skyld for krigen for åpenbar. I dag ser tyskere flest med litt andre øyne på dette. I fjernsynsserier og i bøker dokumenteres hva som egentlig skjedde med de 15 millioner tyskere som ble fordrevet – død og fordervelse, hunger og frost, mord og voldtekter og alle slags ydmykelser. Dette er en naturlig prosess, selv om det har tatt tid før den kom, og det er noe hverken polakker, russere eller tsjekkere kan eller bør ha noe imot. Men problemet melder seg når representanter for de fordrevne krever erstatning og når tyskere bedriver såkalt Heimat-turisme til Polen. Polakkene er redde for at de i EU skal måtte betale erstatninger som er blitt beregnet til 19 milliarder Euro. Tilsvarende engstelse ser man i Den tsjekkiske republikk der politiske grupperinger på ytterste venstre og høyre fløy spiller på antityske følelser. Problemet ble satt helt på spissen ved kravet om et eget senter for de fordrevne i Berlin, et nasjonalt minnested

der tyskerne kunne sørge over sine egne ofre. Er vår lidelser mindre verdt, er det provoserende spørsmål fra de fordrevnes talskvinne. For jøder, polakker og tsjekkere er det en uhyrlighet at tyskerne skulle kunne opprette et slikt minnested i samme by som Holocaust Mahnmal ligger og som har så mange steder som minner om den nasjonalsosialistiske terrorstaten. Det mener også mange tyskere, kanskje de fleste. Det ville sette et slags likhetstegn mellom tyske ofre og jødiske og østeuropeiske ofre. Hvor blir da skillet mellom overgripere og ofre? Den tyske regjering og flertallet i Forbundsdagen sier absolutt nei til et Vertriebene-senter i Berlin, liksom forbundskansler Schröder avviser kravene om at Polen og Tsjekkia skal betale erstatning. Tyskerne og tsjekkerne har etter noen runder med skarp polemikk offisielt "avblåst" fortiden. Det samme har Polen og Tyskland gjort. Men det er noe igjen, og det ligger der og ulmer.

Tyske nasjonale interesser

Tyskland er for første gang i sin historie omgitt av bare venner og allierte. Men tyskerne vil i fremtiden arbeide for sine egne nasjonale interesser på en mer direkte måte enn de har gjort i etterkrigstiden da "nasjonale interesser" var et tabuord i tysk diplomati. Vi vil oppleve et mer "selvbevisst" Tyskland, for å bruke Schröders egne ord. Nye tyske generasjoners ønske om å legge den mørke fortid bak seg og Forbundsrepublikkens behov for å fremme egne nasjonale interesser, ikke bare EUs "europeiske interesser", vil etter min oppfatning ikke kunne unngå å skape gnisninger uten at man behøver å overdramatisere dette. Når det gjelder Stabilitetspaktens strenge krav om at man i Den europeiske pengeunion ikke kan godta et større underskudd på statsbudsjettet enn tre prosent av brutto-nasjonalproduktet, så har EU måttet innse at dette ikke lar seg opprettholde for enhver pris. Dessuten er jo ikke Tyskland det eneste medlemsland som bryter denne regel. Det gjør også Frankrike og Italia. Det innvendes av de mindre og mer pliktoppfyllende EU-land at hvis de store skal kunne bryte reglene etter eget forgodtbefinnende, kan man ikke vente at andre skal være lovlydige. Dessuten var det Tyskland under Helmut Kohl som presset hardest på for å få så strenge regler for Pengeunionen.

Tyskland ikke lenger melkeku for de andre

Viktig for tyskerne er det imidlertid at EU-kommisjonen og de andre

medlemsland omsider har innsett at det i lengden ikke ville være rimelig å la være å ta hensyn til den store økonomiske belastning gjenforeningen har vært for Forbundsrepublikken. Berlin-murens fall, kommunismens sammenbrudd, Tysklands gjenforening og Sovjetunionens oppløsning har ikke bare kommet tyskerne, men alle europeere til gode. Det er de fire sentral-europeiske staters og de baltiske lands medlemskap i både NATO og EU et klart vitnesbyrd om. Tyskerne vil i lengden heller ikke fungere som "melkeku" for resten av EU. De betaler over 40 prosent av EUs budsjett, men får langt mindre igjen enn Frankrike. Alle de nye medlemsstater i øst venter at EU og tyskerne spesielt åpner sine pengepunger for dem. De har liten forståelse for Tysklands egne problemer, blant annet at billig polsk arbeidskraft virker provoserende i en tid da den tyske ledighet setter stadig nye rekorder.

Tysklands vår viktigste støtte i EU

Man kan også etterlyse større erkjennelse av at den vanskelige reformprosess Tyskland nå gjennomgår, vil få konsekvenser for hele Europa. Dersom tyskerne klarer å gjennomføre sine reformer uten at det skaper for stor sosial uro og alvorlig politisk krise, må det betraktes som en fordel for hele Europa, også for Norge. Men dersom reformeksperimentet slår feil, får det negative konsekvenser for resten av vårt kontinent. Så viktig er Tyskland for oss alle. Så viktig er det tyske reformeksperiment for hele Europa, ikke bare for tyskerne selv Det gjelder også for Norge. Tyskland er i dag Norges viktigste støttespiller i EU. Fra de andre nordiske land kan vi ikke vente oss så mye. De har mer enn nok med å ivareta sine egne interesser innenfor Unionen. Til tross for at alle de nordiske land gikk sammen om et imponerende ambassadekompleks i Berlin og dette har vakt oppsikt langt utenfor Tyskland og EU, så er det liten drahjelp vi får der. Den norske ambassadør har daglige og hyggelige kontakter med sine nordiske kolleger, men skal han virkelig få utrettet noe for Norge, må han ta turen over i regjeringskvartalet eller til utenriksdepartementet. Et besøk i partikontorene hjelper også, og da må han passe på å holde kontakten ved like både med opposisjonspartiene og med regjeringspartiene. Det kan bli regjeringsskifte i 2006. Norske statsministere har hatt gode, løpende kontakter med sine kolleger i Bonn og Berlin, enten den norske het Bondevik eller Stoltenberg og den tyske Kohl eller Schröder. Den

besøkende fra Oslo har alltid kunnet regne med at den tyske regjeringssjef lyttet til ham og ga Norge litt ekstra støtte i EU når det var nødvendig. Slik er det i virkelighetens verden når de nordiske festtaler er glemt.

Norsk Tysklandsstrategi

Det er intet som tyder på at Tyskland vil bli mindre viktig for Norge i fremtiden, og da tenker jeg ikke bare på at tyskernes er de største arvtakere av norsk fisk og gass. Jeg tenker like meget på det politiske som det økonomiske, skjønt disse to felter henger tett sammen også i de norsk-tyske forbindelser. Fra norsk side tok man konsekvensen av dette da utenriksdepartementet utarbeidet en Tysklandsstrategi. Den er fortsatt aktuell og vil ha relevans for våre forbindelser i år fremover. På tysk side satte man pris på at UD gikk til et slikt skritt, for det er ikke mange land vi har utarbeidet en egen strategi overfor. Det viser at det offisielle Norge forstår betydningen av Tyskland for vårt land. Men denne erkjennelse avspeiles ikke i Norges kulturelle liv og i mediene. Tysk språk prioriteres hverken av skoleledelse eller elever. Vi domineres av det anglo-amerikanske nesten som om vi skulle være USAs femtiførste stat.

Laber medieintesesse

I mediene er interessen for Tyskland laber. Bare Aftenposten og VG har i dag korrespondenter i Berlin. Aftenpostens mann er stringer og får stykkbetaling, hvilket stimulerer ekstra innsatsvilje fra korrespondentens side. Hans forgjenger, som var korrespondent i full stilling, gjorde en innsats det står respekt av. NRK nedla for noen år siden sitt Berlin-kontor og opprettet en egen "Europamedarbeider" som med base i Madrid skulle dekke nesten hele det europeiske kontinent. Mellom Moskva og Washington har NRK i dag ingen korrespondenter i full stilling. I London er det en stringer. Men kringkastingssjef Bernander har tatt til fornuften og oppretter nå en stringer-stilling i Berlin. Noe annet ville bare ha bekreftet at man på Marienlyst ikke anså Tyskland for særlig viktig. Da Color Line før jul 2004 introduserte sitt nye superskip "Color Fantasy" på ruten Oslo-Kiel, glimret imidlertid norske medier med sitt fravær under jomfruturen. Det gjorde også statsrådene og stortingsrepresentantene. Heller ikke det norske byråkrati var særlig godt representert. Norske næringslivstopper forstod ikke helt den symbolske og konkrete betydning av dette selv om

mange av dem ellers har nære forbindelser med Tyskland. Bare Røkke-konsernet viste det fremsyn som er nødvendig, blant annet med tanke på et norsk-tyske samarbeid om olje- og gassutvinningen i Barentshavet. Akers store verft i Warnemünde er så viktig for den hardt rammede delstaten Mecklenburg-Vorpommern at forbundskansler Schröder bruker mer tid på Røkke enn på Norges statsminister når han besøker vårt land. Da "Color Fantasy" kom til Kiel, stod det titusener av tyskere langs kaiene og strendene, og fjorden var fulle av båter som hilste skipet velkommen. Hele delstatledelsen i Schleswig-Holstein møtte opp, likeledes representanter for CDU-opposisjonen som etter ministerpresident Heidi Simonis dramatiske valgnederlag i noen måneder senere, gikk inn i en storkoalisjon med sosialdemokratene. På den måten fikk man garantert en tverrpolitisk interesse for det stolte skip. Også representanter for andre nordtyske delstater deltok i festlighetene, og tysk næringsliv var meget godt representert. Men mest interessant var det at tyske medier, både fjernsyn og aviser, ofret så stor plass på begivenheten. På anløpsdagen sendte ledende tyske TV-kanaler lange og omfattende reportasjer. Man var fristet til å tro at Norge var viktigere for tyskerne enn Tyskland for Norge, selv om alle fakta og alt som denne fremstilling har pekt på, viser noe annet.

Tidligere publikasjoner i denne serien:

4-05 **Hans Olav Stensli**
The naval dilemma of the early 21st century

3-05 **Jøren Kosmo**
What are the strategic challenges faced by Norway in the years to come?
Jonas Gahr Støre
In the new types of conlict we face, how to define and defend humanitarian space?

2-05 **Jakub M. Godzimirski, NUPI**
The New Geopolitics of the North?

1-05 **Christina Chuen og Ole Reistad:**
"Global Partnership", russiske ubåter og brukt kjernebrensel - internasjonal koordinering av oppgaver og bidrag

6-04 **Ole Gunnar Austvik**
Oljens geopolitikk og krigene ved Persiagulfen

5-04 **Jan Hovden**
Coping with Vulnerabilities of the Modern Society

4-04 **Jørgen Berggrav**
Forsvarsperspektiver i nord

3-04 **Jahn Otto Johansen**
NATO og de transatlantiske motsetninger.
-Kortsiktige og lansiktige perspektiver

2-04 **Jonas Gahr Støre**
The Role of a Humanitarian Organization in an International Security Operation – a Basis for Cooperation or Basis for Separation?

1-04 **Stanley Sloan**
If Effective Transatlantic Security Cooperation is the Question, Is NATO the Answer?

6-03 **Franck Orban**
Frankrike og Irak-krigen: Bare i prinsippenes navn?

5-03 **Asle Toje and Morten Bremer Mærli**
Norwegian Priorities for the Extended G-8 Global Partnership Against the Spread of Weapons and Materials of Mass Destruction

4-03 **Major John Andreas Olsen**
Saddam's Power Base

3-03 **Terje Lund**
Terroristbekjempelse og folkeretten

2-03 **General Charles A. Horner (ret.)**
Men and Machines in Modern Warfare

1-03 **Morten Bremer Mærli**
The Real Weapon of Mass Destruction: Nuclear, biological and chemical warfare in the era of terrorism and "rogue" states

10-02 **Bjørn Olav Knutsen**
ESDP and the non-EU NATO members

9-02 **Tor Husby**
Nord-Korea uroer naboland

8-02 **Morten Bremer Mærli**
Nuclear Terrorism: Threats, Challenges and Responses

7-02 **Jakub M. Godzimirski**
11 September 2001 and the shift in Russia's policy towards NATO

6-02 **Andreas Selliaas**
EUs nordlige dimensjon – i Norges interesse?

5-02 **Nils Marius Rekkedal**
Asymmetric Warfare and Terrorism – An Assessment

4-02 **Jahn Otto Johansen**
Et mer selvbevisst Tyskland

3-02 **Iver B. Neumann**
Norges handlingsrom og behovet for en overgripende sikkerhetspolitisk strategi

2-02 **Sven Gunnar Simonsen**
Russlands militære som et politisk mikrokosmos: Verdiorientering og valgatferd, 1995-2000

1-02 **Christopher Coker**
September 11th and its implications for EU and NATO

15-01 **Geir Flikke**
Norge og europeisk sikkerhet - tilpasning til besvær?

14-01 **Nils Marius Rekkedal**
Utfordringer fra de såkalte asymmetriske trusler

13-01 **Olav Riste**
Facing the 21 century: New and old dilemmas for Norwegian foreign policy

12-01 **Tormod Petter Svennevig**
FN, NATO og EU På Balkan

11-01 **Jahn Otto Johansen**
Tysk utenrikspolitikk før og nå

10-01 **Bjørn Olav Knutsen**
EU - En militær stormakt? Kooperativ sikkerhet og integrasjon som grunnlag for europeisk samarbeid

9-01 **Arkady Moshes**
Russian Policy in the Baltic Sea Region in 2000-s: First Results and Future Prospects

8-01 **Ole Gunnar Austvik**
Norge som storeksportør av gass: Utenriks- og sikkerhetspolitiske implikasjoner

7-01 **Olav Orheim**
What are the strategic challenges Norway is facing in the High North?

6-01 **Pavel Baev**
Putin's Military Reform: Two Trajectories for the First Presidency

5-01 **Andrej Fjodorov m.fl.**
Hva er Russlands interesser i Nord-Europa?

4-01 **Jahn Otto Johansen**
Øst-Europas plass i fremtidens Europa

3-01 **Bjørnar Kibsgaard**
Norge i energiens geopolitikk

2-01 **Kjeld Hillingsø**
Det danske forsvaret i omstilling

1-01 **Andreas Selliaas**
Kaliningrad - en spesiell region i Russland

10-0 **Tormod Petter Svennevig**
Sikkerhet og samarbeid rundt Østersjøen

9-00 **Bjørnar Kibsgaard**
Norske havområder - Strategiske og sikkerhetspolitiske utfordringer

8-00 **Jakub M. Godzimirski**
Russian National Security Concepts 1997-2000.
A Comparative Analysis

7-00 **Dan Smith**
National sovereignty and citizens' rights: Having it both ways.

6-00 **Christian Borch**
NATO etter Kosovo

5-00 **Gábor Iklody**
The Kosovo conflict - experiences of a new NATO member

4-00 **Bjørn Olav Knutsen m.fl.**
Europeisk sikkerhet i en foranderlig tid. En analyse av Norges utenriks- og sikkerhetspolitiske handlingsrom

3-00 **Jahn Otto Johansen**
Sentral og Øst-Europas fremtid

2-00 **Tor Aagaard Borgersen**
Forsvaret i skuddlinjen
Ole Martin Kvalsvik
Ikke-intervensjon og humanitære prinsipper

1-00 **John Berg**
Europeisk forsvarsidentitet - europeisk forsvarsindustri

www.atlanterhavskomiteen.no

B

NORGE

P.P.

DISTRIBUERT AV POSTEN NORGE

"Etter hyggelige, bekymringsløse årtier med først Marshallhjelp og deretter Ludwig Erhards "Wirtschaftswunder" (Økonomiske mirakel) har tyskerne våknet opp til en hverdag der de må stramme inn livremmen. Og det er ikke enkelt i et land som fra den vest-tyske perioden, altså inn til gjenforeningen i 1990, var Europas mest generøse velferdsstat."

Jahn Otto Johansen ser i denne artikkelen nærmere på den tyske velferdsstat.

Om forfatter:

Jahn Otto Johansen har vært utenriksredaktør i NRK-fjernsynet, korrespondent i Moskva, Washington og Berlin, sjefredaktør i Dagbladet og Ordet Fritt-professor. Jahn Otto Johansen har skrevet en rekke bøker om internasjonal polititikk.

DEN NORSKE ATLANTERHAVS KOMITE
1955-2005 THE NORWEGIAN ATLANTIC COMMITTEE

Fridtjof Nansens plass 6
N-0160 Oslo
Tel: +47 22 40 36 00
Fax: +47 22 40 36 10

post@dnak.org
www.dnak.org